

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי

בענין:

מצוות זכירת
זמחיית עמלק

- שה -

נמסר בש"ק פרשת זכור ה'תשע"ג

לעילוי נשמת ר' משה נתן ב"ר יוסף שאול ז"ל

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת כי תשא הועבר השיעור ויחל אי"ה בשעה: **3:45** אחה"צ
ויהיה בענין:

מעילה בריח הקטורת

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

מצות זכירת ומחיית עמלק

מצות הציבור ומצות היחיד, במחיית עמלק ובהחרמת שבעה עממין

[דין היחיד מישראל בהחרמת ז' עממין; במקום סכנה]

ב והנה כבר ציין בעל המשנה-למלך (בהגהותיו על ספר החינוך), את דברי החינוך במצות הריגת שבעה עממין (תכה) שנוהגת בזכרים ובנקבות. וצריך לבאר מה חילוק בין מחיית עמלק שפוטר הנשים מפני שאינן בנות מלחמה, להריגת ז' עממין הנוהגת אף בנקבות.

ולבאזרה היה נראה ליישב בהקדם דברי החינוך גבי הריגת ז' עממין שהיא מצוה המוטלת גם על היחידים. [וכבר כתב כן הרמב"ם (מלכים ה,ד) לענין הלאו ד'לא תחיה' אבל לא לענין עשה ד'החרם תחרמם', ודלא כהחינוך שנקט כן הן כלפי הלאו הן כלפי העשה. ולהלן יתבאר בע"ה שורש מחלוקתם]. וכתב שכל מי שבא לידו אחד מהם ויכול להורגו מבלי שיסתכן בדבר ולא הרגו - ביטל עשה זו וגם עבר על הלאו 'לא תחיה כל נשמה'. ובמנחת חינוך תמה על מה שכתב 'מבלי שיסתכן בדבר' - מדוע אין חיוב להרגם גם במקום סכנה, והלא בכל מלחמה יש סכנת נפשות ואעפ"כ ציוותה תורה ללחום וע"כ דבמלחמה ליכא דחיית פיקוח נפש [וכיו"ב כתב הנצי"ב בפרשת נח ט,ה], ומאי שנא הכא.

ופירש הגרי"ז בספרו (בשלה) שאמנם במצות המלחמה בז' עממין שהזכיר החינוך בריש דבריו, אין הגבלה של פיקוח נפש, רק כלפי מצות היחידים שהזכיר בסוף דבריו, שהיא מצות הריגה ולא 'מלחמה', דינה כשאר כל המצוות שאינן נוהגות במקום סכנה.

נמצא לפי"ז מבואר בדברי החינוך שבמצות הריגת שבעת עממין שני דינים יש, 'מלחמה' ו'הריגה'. ואמנם מלחמה מעצם טיבה ומהותה אין בה גבול דפיקוח נפש, אבל מצות הריגת ז' עממין המוטלת על כל יחיד ויחיד הרי היא ככל מצוות התורה שאינן נוהגות במקום סכנה. אכן צריך לבאר המקור לשני דינים אלו.

[דין היחיד במלחמת עמלק]

מאידך, לענין מחיית עמלק, אמר הגרי"ז (בסטנסיל, שמואל) שהיא מצות מלחמה בלבד, ככתוב 'מלחמה לה' בעמלק. ועל כן היא מצוה המוטלת על הציבור ואינה מצות היחיד, כמו שמבואר ברמב"ם (בספר המצוות סוף העשין) שהביא מצוה זו [עם העמדת מלך ובנין בית הבחירה] כדוגמא לחובות הציבור שאינן על כל איש ואיש. ועל כן לא כתב הרמב"ם (מלכים ה,ה) שכל אחד שבא לידו עמלק מחוייב להרגו כמו שכתב כן (בהלכה ד) גבי ז' עממין. [והוסיף הגרי"ז לחדש שאין מחוייבים לצאת למלחמה עמם אלא בנבואה שנאמר 'מלחמה לה', שעל כן הוצרך שמואל לצוות לשאול 'ועתה לך והכית את עמלק'. ולפי"ז כתב שבודאי מוכח שאין זה חיוב על היחידים. ואולם גם בלא חידוש זה עכ"פ משמע ברמב"ם שאין חובה על כל יחיד ויחיד להכרית זרעו של עמלק אלא מצות הציבור היא].

זכירה אתחלתא דמחייה

א לדעת החינוך (תרג), מצות זכירת מעשה עמלק נוהגת בזכרים בלבד כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב, לא לנשים. הרי שתלה מצות הזכירה במצות המחייבה, ונקט כשם שהנשים פטורות ממחייה [וכמו שכתב בפירוש במצוה הסמוכה, מצות המחייבה, שעל כל אחד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם], כך פטורות מזכירה.

ובמנחת חינוך תמה מנא ליה לחינוך דבר זה שהזכירה תלויה במחייה. אמנם הדבר מבואר בספר המצוות לרמב"ם (עשה קפט), שהזכירה כאתחלתא דמחייה היא, שכתב: שציוונו לזכור מה שעשה לנו עמלק בהקדימו להרע לנו, ולשנוא אותו בכל עת ועת, ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו וכו' ותהא שנאתו בפה - הלא תראה שמואל בהתחילו לעשות המצוה הזאת איך עשה, שהוא זכר תחלה מעשה הרע ואחר כך צוה להרגו, והוא אמרו יתברך פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל. [בוה פירש הגרי"ז (בספרו עה"ת, שמואל) הכתוב 'לך והחרמתה את החטאים את עמלק' - הזכיר בציווי המחייבה את רשתו, 'את החטאים את עמלק'. ויש להוסיף שגם כששיסף שמואל את אגג, הקדים ואמר 'כאשר שכלה נשים חרבך וגו' - למפרשים דקאי על מעשה עמלק במדבר - הרי שהקדים זכירה בפה לעשייה, כי הזכירה והמחייה כרוכים זה עם זה].

ומקור הדבר בפסיקתא רבתי (יב): הווי זכורים לו למחות את שמו מן העולם. ויש להטעים, שהמחייה צריכה להעשות בדרך של נקמה על מעשיו, כלשון החינוך שם 'כי רק להם לעשות המלחמה ונקמת האויב'.

וזה מסייע לסברת המשנ"ב (תרפה) שפקפק בדברי המגן-אברהם שיוצאים ידי חובת זכירת מעשה עמלק בשמיעת פרשת 'ויבא עמלק' בפורים - והא כתיב בתורה 'זכור וגו' אשר קרך וגו' תמחה וגו' והכוונה לזכור ולספר לבנינו כך עשה לנו הרשע ולכן נצטוונו למחות את שמו, וכפי שצדד הרמב"ן בפירושו לתורה, וזה הרי לא נזכר בפרשת 'ויבא עמלק'. ואמנם לפי האמור שמצות הזכירה כרוכה עם המחייבה, מסתבר שצריך להזכיר גם את מצות המחייבה, שהרי זהו עיקר ענין הזכירה.*

א ווו לשון הרמב"ם בהלכותיו (מלכים ה,ה) 'ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איתנו שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק. מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בלב, שאסור לשכוח איתנו ושנאתו'. פשט הדברים מורה שהזכירה כוללת את מעשיו הרעים איתנו ואריבתו בלבד, ולא את ציווי המחייבה. ונראה לכאורה שמדאורייתא עכ"פ יוצא בהכ"כ והמשנ"ב נקט לפרש ד'והיה בהניח... תמחה' מלבד מה שהיא מצוה לעצמה, נמשך הוא אל 'זכור' האמור ברישא, דכל זה מהזכירה 'והיה... תמחה'. וכן נראה מסיום הכתוב 'לא תשכח' - דכל האמור עד כאן בכלל הזכירה.

ובדעת המג"א י"ל דאף 'מלחמה לה' בעמלק' האמור בפרשת ויבא עמלק, היינו ע"י המלך היושב על כסא ה' ולוחם מלחמותיו, כמו שפירש הרמב"ן [ומלחמת מצוה בכלל נקראת 'מלחמת ה' - וכדכתיב 'על כן יאמר בספר מלחמת ה' וגו' וכן לשון הרמב"ם בכ"מ בהלכות מלכים, שהמלך נלחם מלחמות ה']. וכן 'מחה אמחה' יש לפרש על דרך 'בכל המקום אשר אוכיר את שמי'. כלומר על ידיכם. וא"כ הרי מזכיר בוה את החובה להלחם בו מדור לדור. עוד י"ל בדעת המג"א שאמנם מחיית עמלק היא חלק מהזכירה אבל לאו דוקא הציווי למחותו אלא שמוכיר שסופו להימחות [וכן נראה בספר מחשבות חרוץ (טו). יעו"ש באור הענין]. ואף אם כבר נשכח זיהויו ואין בידו למחותו באופן מודע, מצות זכירת מעשיו הרעים קיימת, וכן הזכירה שסופו להימחות מתחת השמים.

הצרכת מלך במחיית עמלק

ובספר יראים (תלה) כתב עוד, שמצוות מחיית עמלק מוטלת על המלך ולא על שאר ישראל. כך למד בפירושו הגמרא (סנהדרין כ:): שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, ואיני יודע איזה מהן תחילה, כשהוא אומר 'כי יד על כס' מלחמה לה' בעמלק' הוי אומר להעמיד להם מלך תחילה, ואין כסא אלא מלך וכו' - נקט שאין זה סדר קדימה בעלמא אלא זהו דין האמור בעיקר תוכן המצוות הללו, שהמלך הוא זה שנלחם בעמלק ובונה את בית הבחירה.

ובך יש לומר בשיטת הרמב"ם שנקט בפשיטות שהיא מצוות הציבור ולא מצוות היחידים - מפני ש'מצוות מלחמה' היא כדברי הגרי"ז, והלא המלחמה היא מצוות המלך ותפקידו, כדברי הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמותיהם (ד,ט) 'ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת ולמלאות העולם צדק ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה' שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות שנאמר ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו'.

ומזמבר היטב לפי זה מה שהקדים שמואל לשאול כשהוכיחו על שהשאיר מעמלק, 'וימשחך ה' למלך על ישראל. וישלחך ה' בדרך ויאמר לך והחרמתה את החטאים את עמלק ונלחמת בו עד כלותם אתם' - כלומר הרי אתה המלך ועליך מוטלת מצוה זו.

ויש להטעים בכך מנהג קהילות הספרדים לקרוא פסוק נוסף הקודם ל'פקדתי את אשר עשה עמלק': 'ויאמר שמואל אל שאול אתי שלח ה' למשחך למלך על עמו ישראל ועתה שמע לקול דברי ה' - דמענינא דמחיית עמלק הוא, שהרי שאול נמשח למלך ועתה עליו מוטלת המצוה להכרית זרע עמלק.

[רכוש עמלק, בימי דוד ובימי מרדכי ואסתר]

ועל פי דברי היראים תירץ הגרי"ף פ' פערלא (בבאר ספר המצוות לה"ג עשה נט), כיצד מרדכי ואסתר החזיקו בבית המן והלא צריך להכרית את כל אשר לעמלק ככתוב (בשמואל) 'והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור' וכפי שאמרו במכלתא (סוף בשלח), שלא יאמרו שור זה גמל זה של עמלק [וכן פרש"י בסו"פ תצא 'תמחה את זכר עמלק' - שלא יהא שמו נזכר אפילו על הבהמה לומר משל עמלק היתה. אמנם בספר שמואל כתב רש"י טעם אחר, שהיו בעלי כשפים ומשנים עצמם ודומים לבהמה. ויש מקום ליישב הדברים יחדיו עפ"י האמור להלן].

ואין לתרץ שלאחר שבא סנחריב ובלבל את האומות כבר אין אומה עמלקית, וכבר אין מצוה לאבד את הרכוש - שהרי מבואר ברמב"ם בהלכות מלכים (פ"ה) ובספר המצוות (עשה קפו) שסברא זו אמורה רק כלפי שבעת עממין שכבר נתקיימה המצוה כיון שאבד זכרם כאומות, אבל לגבי עמלק אין הדבר תלוי בהישארות האומה אלא בכל יחיד ויחיד עמלקי, כמבואר ברמב"ם שם שרק לעתיד לבוא יימחה זכרו. ועל כן בכל מקום לשון הרמב"ם למחות 'זרע עמלק' [או 'זכר'], שאין הדבר תלוי בקיום האומה דוקא.

ותירץ הגרי"ף מפני שלא היה אז מלך בישראל, הלכך לא היו מצווים במחיית עמלק, כדברי בעל היראים.

ויש שתמצו על פי לשון הרמב"ם במורה הנבוכים (בח"ג נ) שמחיית עמלק אמורה רק למי שהוא בן אחר בן מעמלק, אבל לא מזרע הנקבות. וכתבו שאגג והמן היו מזרע עמלק מצד האם ולא מצד האב. [וזה שאמר שמואל לאגג 'כן תשכל מנשים אמך' - אמך דייקא שהיא מזרע עמלק]. אך אין התירוץ מחוור, כי אמנם מלתא דמסתברא הוא דלענין מחיית עמלק אזלינן בתר האב כפי הכלל דבאומות הלך אחר הזכר (בקדושין סז.) - הגם שלפי האמת לא נתכוון לכך הרמב"ם בספר המורה, כפי הנראה בתרגום החדש - אך מ"מ עיקר התירוץ נסתר מדברי מסכת סופרים (פ"ג) והתרגום-שני (אסתר ג) שמפרט שלשלת הדורות מעמלק לאגג ולהמן בן אחר בן].

כיוצא בזה פירש במשך חכמה (סו"פ תצא) כיצד לקח דוד שלל כשפשט הוא ואנשיו על העמלקי (ש"א כז) - מפני שבאותה שעה עדיין לא מלך ובגדר 'יחיד' היה הלכך לא היו מוזהרים אז על מחיית זכר עמלק.

[קבלת גרים מעמלק]

ובן פירש מה שאמרו במכלתא (סו"פ בשלח) אין מקבלים גרים מעמלק, שנאמר 'ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי וגו' - נזכר דוד באותה שעה מה שנאמר למשה רבינו אם יבוא אחד מכל האומות שבעולם להתגייר שיקבלוהו, ומביתו של עמלק - שלא יקבלוהו. מיד 'ויאמר אליו דוד דמך על ראשך כי פיך ענה בך וכו''. ולכאורה הדרש תמוה, דהא מסיים קרא 'כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח ה' - הרי משמע שהיריגתו היתה על שהרג את שאול ולא על הודאתו שהוא עמלקי. ופירש כוונת המכלתא שאילו מקבלים גרים מעמלק, הרי ישראל אינו נהרג על פי הודאת פיו וכיצד הרגו דוד, אך כיון שנזכר שאין מקבלים וא"כ גוי הוא, הרי בן נח נהרג על פי הודאת עצמו [וכבר כתב כן החינוך (כו) שב"נ נהרג על פי עצמו. וטעם הדבר מובן עפ"י מה שנתבאר במק"א שמשפט בן נח יסודו בהעמדת הסדר המדיני ותקנת ישוב העולם, ואילו הצרכת שני עדים והתראה ברוצח הוא ענין השייך למשפט התורה שלמעלה מהסדר הטבעי]. וזהו 'פיך ענה בך' שעמלקי אתה ולא גר, א"כ דמך בראשך על שהרגת את משיח ה' על פי הודאת פיך. הרי

ב ואמנם בתוכחת שמואל לשאול אין מוזכרים אלא הצאן והשלל אבל לא אגג (ע' בזה בליקו"מ לר"צ הכת עמ' 471). ולדרך זו ניהא, דהריגת אגג אינה בכלל מצוות מחיית עמלק. וצ"ל לפי דרך זו, ששאל לא הכחיד את העמלקי לגמרי ונשארו עמלקיים שאינם ידועים מזרע הזכרים, שאל"כ הרי כבר נמחה שמו.

ג שיפורט לט ועוד.

ד ובמנ"ח פירש שלכך נהרג עפ"י עצמו, דהוי כעד אחד שכשר בעדות בן נח. וקשה ממה שמפורש בחינוך (קצה) דבענין שני עדים או הודאת עצמו. הרי דלא סגי בע"א. ובמנ"ח שם כתב שט"ס היא שהרי מפורש בגמ' דב"נ נידון בעד אחד. אך יש אומרים דדוקא בדייניהם אמרו, אבל ב"ד של ישראל אין הורגים ב"נ אלא בשני עדים (ע' חלק"י תנינא יד וכן נסתפק בחו"א ב"ק יטז). וא"כ י"ל דמ"מ הודאת בע"ד הוי כאומדנא של שני עדים [כסברת הבית יעקב בכתובות גבי הודאת בע"ד במתוך דבב"נ סני. וצ"ע]. ובנידון דידן יש לבאר בלא"ה, דמסתבר שאף אם אין חיוב מחייה בלא מלך, רשות מיהא איכא לכל אדם להרגם, ושפיר יכול היה דוד להורגו אף בלא משפט עפ"י דבריו שהוא עמלקי, דמסתבר שא"צ עדים על יחוסו לעמלק אלא כל שמוחזק עצמו כן וכן הוא מוחזק לכל יודעיו.

מלחמה, וכמו שכתב גבי מחיית עמלק. וא"כ הרי לכאורה יש לנו לתרץ דברי החינוך אהדדי, מאי שנא מחיית עמלק שפטר הנשים ואילו בז' עממין מחייב - שמצות הריגת שבעת עממין הואיל והיא כוללת גם את היחידים הרי שאין זו מצות 'מלחמה' דוקא [שהיא מצות המלך והציבור כנ"ל], לכך גם הנשים מצוות בה. משא"כ מחיית עמלק שגדרה 'מלחמה' והיא מצות הציבור והמלך, על כן הנשים שאינן בנות מלחמה פטורות לגמרי ממצוה זו.

אך הא בורכא, שהרי החינוך עצמו כתב (תרד) גם לענין מחיית עמלק, שהיא מצות הריגה על כל איש פרטי.

ועוד קשה שמדברי הרמב"ם (בסהמ"צ בסוף השרשים, ובסוף העשין) משמע שהנשים חייבות במצוות זכירת מעשה עמלק וכן במצוות מחייתו, ודלא כהחינוך". וא"כ הלא נראה שהחליפו שיטותיהם, דהחינוך שכתב שהמצוה כוללת גם את היחידים - פטר את הנשים, ואילו הרמב"ם שנקט שהיא מצות הציבור והמלך כנ"ל, מחייב את הנשים.

[נשים בפרשת 'זכור']

והנה דנו האחרונים בחיוב הנשים בשמיעת פרשת זכור, ובשו"ת תורת חסד (ח"א לו) העלה כמה צדדים לחייב אלא שכתב שמעולם לא ראינו שנהגו הנשים לבוא לבית הכנסת לקריאת זכור. ולפי האמור הרי הדבר שנוי במחלוקת הראשונים, שדעת החינוך לפטור אבל ברמב"ם משמע שהמחייה והזכירה נוהגות בנשים ככל מצוות שאין הזמן גרמן. וא"כ כיצד מתישב מנהג ישראל בכל הדורות לשיטתו -

אך נראה שהרמב"ם לשיטתו לא קשה, כי נראה מפשט דבריו (בהלכות מלכים ה,ה) שהקריאה בפרשה המסויימת מתוך הספר ובציבור אינה מכלל המצוה דאורייתא ד'זכור' [דלא כפשט דברי התוס' (בברכות יג) שקריאת הפרשה המסויימת מדאורייתא (וע' ברמב"ן כ"י-תצא שנסתפק אם כהרמב"ם או כהתוס'). וברא"ש (שם פ"ז כ) הבין התה"ד שגם הקריאה בעשרה דאורייתא], אלא חיוב קריאת 'זכור' הוא מדיני קריאת התורה שתקנו חכמים בכל שבת ומועד, שלא הזכיר הרמב"ם קריאה זו אלא דיני קריאת התורה, אבל מן התורה יוצא ידי חובתו בכל זכירה בפה, מתוך הספר או על פה, בציבור וביחיד. הלכך אעפ"י שהנשים חייבות בזכירה כאנשים, לא נהגו בכל הדורות לבוא לקריאת הפרשה בבית הכנסת.

וב"מ צריך ליישב שיטות הרמב"ם והחינוך, דהחינוך מחייב את היחידים ופטר את הנשים, והרמב"ם שנקט שמצות הציבור היא של עשיית מלחמה, מחייב את הנשים. הכיצד? -

הנה המנ"ח (תרג) תמה על עיקרי דברי החינוך שהנשים פטורות כי לא להן לעשות המלחמה והנקמה באויב, הלא תנן ספ"ח דסוטה שמלחמת מצוה הכל יוצאין אליה, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. וכיו"ב תמה על כל המצוות הנ"ל השייכות למלחמה, שכתב החינוך לפטור הנשים.

ח אמנם יש נוסחאות בכת"מ בפי"מ קדושין א,ז הנשים פטורות במלחמת עמלק, אך לפנינו ובכמה כת"מ אין מוזכרת שם 'מלחמת עמלק' עם כל המצוות שנשים פטורות.

משמע שלולא שהרגו לשאול, לא היה נהרג על ידי דוד - כי אין המצוה מוטלת על היחיד, כדעת הרמב"ם והיראים.

ואמנם הרמב"ם לא נקט כן, ומבוארת שיטתו (ע' הלכות מלכים ו,ד והל' איסורי ביאה יב,יז) שיש גרים אף מעמלק ומשבעה עממין. ואכן בהל' סנהדרין (יח,ו) כתב שהריגת הגר עמלקי הוראת שעה היתה או דין מלכותי, ולדבריו היה זה גר צדק.

וליישב דבריו עם המכלתא, יש אומרים שאמנם לכתחילה אין מקבלים לכתחילה אבל אם קיבלו קיבלו (עמק ברכה). ובחזו"א (יו"ד קננה) כתב דוקא בשעת מלחמה אמרו שאין מקבלים, וצ"ל דגר עמלקי זה היה במלחמה והלך ונתגייר וקבלוהו שלא כדין. והוכיח כן ממה שאמרו (גטין נו): מבני ביתו של המן למדו תורה בבני ברק'.¹

[הצרכת 'מנוחה' למחיית עמלק]

ד והסמ"ג (לא תעשה רכו, מובא בהגהות מיימוניות מלכים ה,ה) כתב שמצות מחיית עמלק אינה נוהגת אלא לימות מלך המשיח לאחר כיבוש הארץ, שנאמר והיה בהניח ה"א לך מכל אויבך וגו' תמחה את זכר עמלק וגו'. והרדב"ז (הל' מלכים שם) כתב על כך 'פרשת שמואל ושאול היא תיובתיה'. וצריך לומר שלדעת הסמ"ג היתה זו הוראת שעה. ומובן לפי"ז שהוצרך שאול לציווי מיוחד מאת הנביא, והלא היא מצוה שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ [והגרי"ז חידש מכח זה שמחיית עמלק נעשית רק במלחמה ועל פי נביא, כנ"ל] - אלא שעדיין לא הניח להם מכל אויביהם, ומ"מ נצטוו כהוראת שעה להילחם בעמלק.

והנה הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה הביא דוגמא מציווי שמואל לשאול להילחם בעמלק, לדברים שהנביא מצוה ומזהיר על מצוות שאינם מן התורה. ותימא הלא מצוה מפורשת בתורה היא. אמנם אם נימא דנקט שם כהסמ"ג שאין המצוה מהתורה אלא בהניח מכל האויבים לגמרי, ניחא. אך יש לומר שכונתו רק לומר שהנבואה לצאת למלחמה בשעה המסויימת ההיא, היא דוגמא לנבואה שאינה על דבר המפורש בתורה.

ומבר מקום לפי דעת הסמ"ג מיושבות הקושיות הנ"ל מלקיחת שלל עמלק ע"י דוד ומבית המן הניתן לאסתר - כי עדיין לא הגיע זמן מצות המחייב דאכתי עבדי אחשורוש הוו ולא נחו בארצם. [ועל דרך זו יש מקום ליישב דברי רש"י הנ"ל שפירש בשמואל טעם אחר על הריגת הבהמות, משום כישופם ולא משום מצות מחיית רכושם - כי באותה שעה לא היתה נוהגת מצוה זו].

נשים במלחמת מצוה

ה והנה בכמה מצוות האמורות במלחמה (תקכה-תקכו ועוד), כתב החינוך שהנשים אינן חייבות בהן מפני שאינן עורכות

ה וכן הוא בריטב"א ב"מ פג: זמדיני המלכות להרוג בלא עדים והתראה לייסר העולם כמו שראינו בדוד שהרג גר עמלקי.

ו וכ"כ ברס"ל לח. יעו"ש עוד ובלקוטי מאמרים לר"צ עמ' 161.

ז תירוצים נוספים כתבו ביד דוד סנהדרין צו; אבני נור או"ח תקח; שבט הלוי ח"ה קמט (וע"ע שם משמואל תרעה).

מפורשת בתורה הרי היא נחשבת מצוה. ואמנם ברור לכל שהתכלית היא מצות הישיבה ולא עשיית הסוכה, ומ"מ גם היא מיקרי מצוה מאחר והיא מחויבת לישיבה ומפורשת בתורה. הכי נמי עיקר המצוה היא המחייבה ואילו המלחמה נטפלת אליה כהכשר מצוה המפורשת בתורה, שאף היא מפורשת].

נמצא אם כן שלדברי הכל אין חילוק ביסוד המצוה בעמלק ובשבעת עממין; להרמב"ם שתייהן מצות 'מלחמה', לכך אינן מוטלות על היחיד, ולכך הנשים חייבות בהן [וכן במצות הזכירה השייכת למצות המחייבה, והרי במחייה - דהיינו המלחמה - הן חייבות]. ואילו להחנינון שתייהן מצות 'הכרתה' והמלחמה נטפלת אליה, לכך היחידים חייבים ולכך הנשים פטורות, שאינן בנות הריגה. ומה שמחייב החנינון את הנשים בז' עממין - היינו בהשתתפות במלחמה. ומה שפטר בעמלק - היינו במצות המחייבה של היחידים דוקא, כמדויק בדבריו שרק בסוף דבריו כשמביא את חובת היחידים, כתב לפטור את הנשים. והואיל ועיקר המצוה לדעתו היא המחייבה, לכך גם הזכירה שהיא כרוכה עם המחייבה, אין הנשים פטורות בה.^ט

ענין 'חרב' במלחמת עמלק

והנה מבואר בגמרא סנהדרין (סו.) דהריגת ז' עממין היא בחרב דוקא. וכן מצינו במחיית עמלק שנזכרת בחרב בכ"מ; ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, 'כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך, וישסף שמואל' וגו'. ובמגילה 'מכת חרב והרג ואבדן'. ונראה שהענין מוטעם לפי שתי הדרכים; להרמב"ם שזו מצות מלחמה - הרי כל מלחמה בחרב היא וכך היא קרויה בכל מקום. ולהחנינון שמצות מחיה היא, יש לפרש על פי המבואר אצלנו בכ"מ עפי"ד הגר"א (בשנו"א בלקוטים סוף זרעים) שענין החרב האמור בהרוגי מלכות ובעיר הנדחת, עניינו כילוי הרע והחרבתו המוחלטת, לצורך ישוב העולם ותיקונו - שלכך הרוגי מלכות ועיר הנדחת ממונם מוחרם או אבד, כדי לכלות הרע עד תומו בלא שארית שם וזכר ממנו. וכן מחייית עמלק, יסוד המצוה הוא למחות את זכרו ולכלות הרע והרשע מתחת השמים, לתקן עולם במלכות ש-ד-י, להיות השם שלם והכסא שלם בב"א.

ט אכתי צ"ע מנלן למעט נשים ממצוה זו, הלא היא מתקיימת גם בהכרתת זרעו שלא בחרב ובדרך מלחמה [וכגון יעל ואסתר ויהודית]. ועוד הרי המצוה כוללת עולל ויונק ובהמה וזה שייך בנשים כאנשים. וכן נראה שהמילד ומחיה עמלק עובר בעשה זה, וא"כ מהי תיתי לפטור הנשים מזה. גם יל"ע לפי מההלך האמור מנין הוציא החנינון שנשים פטורות ממלחמת הרשות (תקכו), מדוע אינן חייבות להשתתף בהכנת מזון והלא אין זו מצות עשה שהזמן גרמה. גם ריהטת לשון החנינון במצות ז' עממין (עשה תבה ול"ת תקבח) שהנשים חייבות בה כאנשים, אף במצות היחידים. ולכאורה היה נראה דלהחנינון מחייית עמלק היא מצות 'מלחמה' ועיקרה על הציבור כמו שכתב, ומה שהוסיף שכל יחיד חייב היינו משום שהיא מלחמה הנמשכת מדור דור ככתוב, ובכל זמן אנו במצב מלחמה עמהם. הלכך נשים פטורות כשם שפטורות משאר מצוות מלחמה לדעתו. אך כ"ז במלחמת אויב, כלשונו שם שלוכרים לעשות המלחמה ונקמת האויב, אבל הריגת שבעת עממין אינה 'מלחמת אויב' אלא עניינה משום ביעור עובדי ע"ז מהארץ כדכתיב 'למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם וגו' (נע' בסוטה לה) וכמבואר בסהמ"צ להרמב"ם ובחנינון. ובהריגה כזו שאינה נקמת אויב, גם הנשים שייכות באופנים האפשריים להן, כהא דכתיב 'וראיתן על האבנים וגו'.

י ע' שיעורים כה, לה, ד, לט, ה, צד, ו.

והחנינון הנכון כתב בתועפות ראם על היראים (תלב) עפ"י דברי הרש"ש ותפארת ישראל (וכבר צדד כן הרדב"ז בהל' מלכים ז, ד) שאמנם הנשים אינן עושות מלחמה ואין דרכן בכך (כדאמרינן ריש קדושין), אבל חייבות לסייע במלחמה בהכנת מזון וכד' ועל כן גם הכלה יוצאת מחופתה להשתתף במלחמת מצוה. ואמנם נשיאת כלי זין אסורה לאשה כפי שתרגם אונקלוס 'לא יהיה כלי גבר על אשה' - לא יהי תקון זין דגבר על אתתא. ובנזיר (נט) איתא שהאיסור הוא גם בשעת מלחמה. וכתב המפרש שם, שלכן יעל הרגה את סיסרא ביתד ולא בחרב. וכבר ציין הגרעק"א בגה"ש שכן הוא בתרגום יונתן (שופטים ה. וכו' במדרש משלי לא, יט). ומ"מ חייבות הנשים לסייע במלחמה כאמור.

נמצא אם כן שבעצם הנשים חייבות במצות מלחמה כאנשים אלא שאינן מעורכי המלחמה. וא"כ הרי מובנים דברי החנינון על כל אותן המצוות השייכות בעורכי המלחמה ובמחניהם, כגון העמדת משוח מלחמה (תקכו) והתקנת יד ויתד במלחמה (תקסו-ז), ושלא לערוץ במלחמה (תקכה) וכד' - שאינן נוהגות אלא בזכרים. וכן לענין מלחמת עמלק.

מחיית עמלק והחרמת ז' עממין, מצות 'מלחמה' או 'הריגה'

ואם כן נראה שנחלקו הרמב"ם והחנינון ביסוד גדר המצוה דמחיית עמלק: להרמב"ם זו היא מצות מלחמה, ולהחנינון מלחמת מצוה. כלומר, הרמב"ם סובר שמצות מחייית עמלק היא מצות הציבור כאמור, וכפירוש הגר"ז שהמצוה היא לעשות מלחמה בעמלק ככתוב 'מלחמה לה' בעמלק', והמלחמה היא מצות הציבור והמלך היא, לא מצות היחידים [וכשם שסובר הרמב"ם במצות עשה דהחרמת שבעה עממין, שהיא מצוה המוטלת על הציבור דוקא, ורק כלפי הלאו ד'לא תחיה' כתב שהיא מצוה על כל יחיד ויחיד]. וכיון שכן, הרי גם הנשים בכלל מצות מלחמה כאמור, ואם כי אין האשה מצווה בהריגה ממש, בכלל המצוה דאורייתא היא לסייע לאנשים - לכך מחייב הרמב"ם את הנשים כאנשים.

ואילו להחנינון גדר המצוה היא המחייבה, ואילו המלחמה נצרכת למצות המחייבה, שאי אפשר למחות אומה שלמה בלא מלחמה [ואין כאן שני דינים נפרדים של 'מלחמה' ו'מחייה', דמי ילד לנו את אלה - אלא כאמור עיקר המצוה הוא המחייבה ואילו המלחמה אמצעי לה], וא"כ המלחמה באה כהכשר למצוה והנשים חייבות להשתתף בה באופן האמור. אך במחייה עצמה נשים פטורות, כי עיקר המחייבה בחרב הוא 'כלי גבר'. ואמנם רק בסוף דבריו כשהזכיר החנינון את מצוה המוטלת על היחידים להרוג עמלקי שנזדמן לידו, רק שם הזכיר שאין החובה על הנשים, אבל בעיקר המלחמה נשים חייבות. [דוגמא לדבר: עשיית סוכה, שכתב הנצי"ב בדעת השאלות שהואיל והעשייה

עיקרי דברים

א נראה שנחלקו הרמב"ם והחינוך בגדר מצות מחיית עמלק ובהחרמת שבעה עממין; -

ל'הרמב"ם הן מצות 'מלחמה'. על כן הן מצוות הציבור ולא מצוות היחיד. וכן דעת בעל היראים וסמ"ג, שרק בזמן שיש מלך בישראל נוהגת מצות מחיית עמלק. [בכך ישבו האחרונים כיצד נהנו מרכוש עמלק בימי דוד ומרדכי ואסתר].

ל'דעת החינוך הן מצות הכרתה והריגה, ומוטלות על כל יחיד ויחיד. ואילו המלחמה באה כאמצעי והכשר למחייה.

(ב-ה)

ב לשיטת הרמב"ם, הנשים חייבות בעיקר מצות מחיית עמלק, שאף הן חייבות במלחמת מצוה [כדתנן 'כלה מחופתה']. לא בעריכת המלחמה עצמה אבל בהשתתפות בסיוע כגון הכנת מזון. ואילו להחינוך הנשים פטורות בעיקר המצוה שהיא המחייבה בחרב, דלאו בנות נקמה הן ואסורות בנשיאת כלי זין, הגם שחייבות בהשתתפות המלחמה. (ה)

ונפקא מינה לענין מצות זכירת מעשה עמלק, שהיא כרוכה עם מצות המחייבה (כמו שהראה הגרי"ז, וכן נראה בדעת המשנ"ב); להרמב"ם נשים חייבות בזכירה כיון שחייבות במצות המחייבה שהיא המלחמה, ואילו להחינוך פטורות כיון שפטורות מעיקר מצות המחייבה, ההריגה.

זמ"מ אף להרמב"ם מובן שלא נהגו הנשים חובה לבוא לבית הכנסת לשמיעת פרשת זכור, כי לפי שיטתו המצוה מתקיימת בכל זכירה, גם בעל פה וביחיד. ואילו מצות הקריאה המסויימת, היא ככל הקריאות בתורה. (א ה)

ג מצות מחיית עמלק - בשונה משבע אומות - אינה רק כלפי האומה אלא כלפי כל אחד שהוא מזרע עמלק, כמבואר ברמב"ם. ודוקא בן אחר בן מעמלק.

עוד מבואר ברמב"ם שיש מציאות של גרי צדק מעמלק [ודוקא בשעת מלחמה אין מקבלים מהם גרים כדברי המכלתא (חזו"א), או דוקא לכתחילה אין מקבלים אבל בדיעבד גרותו גרות (עמק ברכה)]. (ג)

